Алавердов Емилиа*
https://orcid.org/0009-0000-8153-7720
Гургенидзе Миранда**
https://orcid.org/0000-0001-9247-2272
Бошковић Милица***
https://orcid.org/0000-0002-3421-7107

УДК: 323.12:28-054.73
Прегледни рад
DOI: 10.5937/ptp2603168A
Примљено: 3. фебруар 2026.
Одобрено за објаву: 29. април 2026.
Странице: 165–184

ДИСКРИМИНАЦИЈА И ГОВОР МРЖЊЕ ПРЕМА МУСЛИМАНСКИМ ИЗБЕГЛИЦАМА – ЗАКОНОДАВСТВО И ПРАКСА

АПСТРАКТ: Овај рад анализира дискриминацију и говор мржње усмерен према муслиманским избеглицама у савременим демократским друштвима, са посебним фокусом на јаз између формално гарантованих људских права и њихове стварне примене у пракси. Иако међународни и национални правни оквири гарантују слободу вероисповести, једнакост и заштиту избеглица, муслимански мигранти све чешће се суочавају са стигматизацијом, искључивањем и непријатељством у свакодневним друштвеним, политичким и институционалним сферама. Рад полази од става да се ове појаве не могу тумачити као појединачни случајеви предрасуда или спорадичне ксенофобије, већ као структурни и системски феномен укорењен у политичком дискурсу, медијским наративима и административним праксама. Ослањајући се на интердисциплинарне теоријске приступе из области права и социологије, дискриминација се концептуализује као

* Професор, Технички универзитет у Грузији, Факултет права и међународних односа, Тбилиси, Грузија, имејл: alaverdoviemilia07@gtu.ge
** Професор, Технички универзитет у Грузији, Факултет права и међународних односа, Тбилиси, Грузија, имејл: gurgenidzemiranda07@gtu.ge
*** Редовни професор, Универзитет Унион – Никола Тесла, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, Србија, имејл: milica.boskovic@fdb.edu.rs
© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

кумулативна, институционална и интерсекционална појава која делује кроз директне и индиректне механизме. Квалитативним методама, укључујући анализу садржаја и дискурса, компаративне студије случаја и преглед секундарних емпиријских података, испитују се примери Немачке, Сједињених Америчких Држава и Аустралије како би се идентификовали понављајући обрасци секуритизације миграција, искључености са тржишта рада и симболичке стигматизације муслиманских избеглица. Посебна пажња посвећена је улози говора мржње и дигиталних платформи у нормализацији непријатељства и оправдавању рестриктивних миграционих политика.

Кључне речи: *дискриминација, говор мржње, исламофобија, управљање миграцијама, заштита људских права.*

1. Увод

Слобода вероисповести или уверења представља један од темељних стубова савременог међународног права људских права. Она је изричито гарантована чланом 18 Универзалне декларације о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, 1948) и поново потврђена чланом 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966), као и каснијим међународним инструментима који забрањују дискриминацију засновану на религији или уверењу. Ове норме имају за циљ заштиту појединаца без обзира на њихову верску припадност и подједнако се примењују на вернике, неверника и верске мањине. У принципу, савремени правни системи стога препознају верски плурализам као неопходан предуслов демократског суживота.

Међутим, упркос постојању свеобухватних правних гаранција, свакодневна стварност многих миграната и избеглица – посебно оних који су идентификовани као муслимани – указује на све већи раскорак између формалних права и њихове практичне примене. Широм Европе, Северне Америке и Аустралије, муслиманске избеглице све су више изложене дискриминацији, стигматизацији и непријатељству који подривају њихова законом загарантована права. Уместо да буду превасходно посматрани као лица која беже од насиља и прогона, они се често представљају као безбедносни ризици, културни аутсајдери или демографске претње. Ова трансформација избеглица из субјеката права у објекте сумње представља једну од најзначајнијих противречности савременог режима људских права.

Савремена научна литература наглашава да оваква искљученост није само последица изолованих предрасуда или повремене ксенофобије. Напротив, она одражава шири процес који се најчешће описује као исламофобија – вишедимензионални систем културних, политичких и институционалних пракси које ислам и муслимане представљају као суштински неспојиве са западним демократским вредностима. Исламофобија делује кроз негативне стереотипе, расијализацију и конструисање муслимана као монолитног и претећег *другог*, чиме се легитимишу дискриминаторне мере у јавној политици, запошљавању и свакодневним друштвеним интеракцијама (Acim, 2019). Уместо да се односи на конкретна понашања, овај оквир приписује фиксне карактеристике читавој верској групи, подстичући колективну кривицу и генерализован страх.

Емпиријска истраживања додатно показују да овакви наративи имају опипљиве последице. Избеглице редовно пријављују дискриминацију у области запошљавања, становања и приступа јавним услугама. Подаци из избегличких заједница указују на значајан степен искључености са тржишта рада и свакодневног непријатељства, што показује да се стигматизација претвара у материјалну неједнакост и смањену друштвену интеграцију (Fozdar & Torezani, 2008). Такви обрасци указују на то да исламофобија функционише истовремено на симболичком и структурном нивоу: она обликује и начин на који су избеглице представљене и начин на који се према њима поступа.

2. Циљ и методологија

Циљ овог рада јесте анализа манифестација мржње и дискриминације усмерених према муслиманским избеглицама и мигрантима у савременим друштвима, као и указивање на јаз између формално успостављене заштите људских права и њене практичне примене. Истраживање настоји да идентификује механизме посредством којих се верска нетрпељивост подстиче, нормализује и институционализује у политичком дискурсу, јавним политикама и свакодневном животу, уз истовремену процену постојећих међународних и националних механизама заштите.

Истраживање се заснива на квалитативном, интердисциплинарном приступу који обједињује:

- Анализу садржаја и дискурса правних докумената, међународних конвенција, извештаја јавних политика и академске литературе која се бави исламофобијом, заштитом избеглица и дискриминацијом;

- Компаративну анализу одабраних националних контекста (Немачка, Сједињене Америчке Државе, Аустралија и државе чланице Европске уније) у циљу идентификовања понављајућих образаца антимуслиманског расположења.

Оваква методологија омогућава свеобухватно разумевање дискриминације као истовремено правног и друштвено-политичког феномена, а не као скупа изолованих инцидената.

2.1. Операционализација дискриминације у овом истраживању

Полазећи од претходно изложених концептуалних и теоријских основа, ово истраживање усваја вишедимензионално разумевање дискриминације које интегрише правне, социолошке и системске перспективе. Уместо да се дискриминација ограничи искључиво на експлицитне предрасуде или отворено искључивање, анализа дискриминацију операционализује као скуп уочљивих институционалних, дискурзивних и структурних механизама који систематски стављају у неповољан положај избеглице и верске мањине, посебно муслимане.

Пре свега, дискриминација се посматра као различит третман заснован на припадности заштићеној групи, у складу са правном доктрином и класичним дефиницијама неоправданог неједнаког поступања (Radcliffe Richards & Lucas, 1985). То укључује формална ограничења, неједнаке административне процедуре или праксе које избеглице или муслимане стављају у неповољнији положај у области запошљавања, становања, јавних услуга или правне заштите. Овакви директни облици одговарају традиционалном правном разумевању дискриминације по основу законом утврђених личних својстава (Mercat-Bruns, 2016).

Друго, у складу са савременим антидискриминационим правом, истраживање обухвата и индиректну, односно дискриминацију са несразмерним ефектом, која се дефинише као формално неутрална политика која несразмерно оптерећује одређене групе без објективног оправдања (Collins, 2003; Mercat-Bruns, 2016). У контексту избеглица, то може подразумевати интеграционе прописе, услове на тржишту рада или безбедносне процедуре које наизглед делују неутрално, али систематски ограничавају приступ могућностима за верске или етничке мањине. Анализа стога не процењује само намеру, већ и последице,

полазећи од тога да неједнакост може настати као резултат уобичајених институционалних пракси, а не искључиво свесне непријатељске намере.

Треће, истраживање усваја социолошку и организациону перспективу, концептуализујући дискриминацију као појаву уграђену у свакодневне процесе доношења одлука унутар институција. У складу са ставовима аутора Small и Pager (2020), дискриминација се операционализује као различит третман који може бити намерни или ненамерни и који настаје кроз организационе рутине, механизме контроле приступа или дискреционе процене. Сходно томе, анализа испитује обрасце као што су искљученост са тржишта рада, ограничен приступ становању или административна одуговлачења као показатеље институционализованог неповољног положаја, чак и у случајевима када се експлицитна дискриминаторна намера не може директно доказати.

На основу ових принципа, дискриминација се у овом истраживању емпиријски идентификује кроз две међусобно повезане категорије индикатора:

- Институционални индикатори – неједнак приступ запошљавању, становању, социјалним давањима или правној заштити;
- Политички индикатори – рестриктивне или несразмерне мере у области азила, безбедности или интеграције које погађају одређене верске или етничке групе;

Оваква вишедимензионална операционализација представља аналитичку основу за наредне студије случаја. Она омогућава идентификовање дискриминације не само у ситуацијама у којима је експлицитно непријатељство видљиво, већ и онда када се искљученост испољава кроз рутинске институционалне праксе и међусобно повезане друштвене процесе који систематски стављају избеглице и верске мањине у неповољан положај.

3. Теоријски и правни оквир: разумевање дискриминације избеглица и верских мањина

Поред општих антидискриминационих принципа, заштита избеглица и верских мањина заснива се на више обавезујућих међународних и регионалних правних инструмената. Члан 18 Универзалне декларације о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, 1948) гарантује слободу мишљења, савести и вероисповести, док члан 26 утврђује принцип једнакости и забране дискриминације. Ове гаранције

даље су разрађене у Међународном пакту о грађанским и политичким правима (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966), посебно у члановима 18, 19, 20 и 26, који истовремено штите слободу вероисповести, слободу изражавања и забрањују заговарање верске мржње која представља подстицање на дискриминацију или насиље.

На регионалном нивоу, Европска конвенција о људским правима (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, ЕКЉП) обезбеђује заштиту кроз члан 9 (слобода вероисповести), члан 10 (слобода изражавања) и члан 14 (забрана дискриминације). Судска пракса Европског суда за људска права више пута је нагласила да се демократска друштва заснивају на плурализму, толеранцији и ширини погледа, као и да државе имају позитивне обавезе да штите рањиве групе од говора мржње и дискриминаторног поступања. Поред тога, посебна заштита избеглица произилази из Конвенције о статусу избеглица из 1951. године (Convention relating to the status of refugees) и Протокола из 1967. године (Protocol relating to the status of refugees), који забрањују дискриминацију по основу расе, религије или земље порекла и обавезују државе да обезбеде једнак приступ судовима, образовању, запошљавању и јавној помоћи.

У правном оквиру Европске уније, Повеља Европске уније о основним правима (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000) забрањује дискриминацију по основима који укључују религију и етничко порекло (члан 21), док Директива о расној једнакости (2000/43/ЕС) и Директива о једнакости у запошљавању (2000/78/ЕС) успостављају минималне стандарде заштите од дискриминације у области рада и друштвеног живота. Ови инструменти показују да правна заштита избеглица није ограничена само на хуманитарни пријем, већ обухвата и шире обавезе у погледу једнакости, достојанства и социјалне укључености. Ипак, јаз између формалних гаранција и свакодневне институционалне праксе остаје један од кључних изазова који савремена литература препознаје.

На нормативном нивоу, циљеви антидискриминационог права не могу се свести искључиво на принцип идентичног поступања. Collins (2003) истиче да једнако поступање само по себи може репродуковати постојеће хијерархије у ситуацијама када су почетне друштвене позиције неједнаке; стога се шири циљ антидискриминационог права пре може разумети као социјална укљученост, односно омогућавање маргинализованим групама да у потпуности учествују у економском, друштвеном и политичком животу. Из ове перспективе, дискриминација

се не односи само на питање да ли се према појединцима поступа исто већ и на то да ли институционални аранжмани систематски искључују одређене групе из приступа могућностима и ресурсима. Формална једнакост стога може коегзистирати са суштинском искљученошћу.

Социолошка истраживања додатно проширују ово разумевање концептуализујући дискриминацију као процес уграђен у организационе праксе, а не искључиво у индивидуалне предрасуде. Small и Pager (2020) дефинишу дискриминацију као различит третман заснован на припадности групи, који може бити намерни или ненамерни и који често делује кроз рутинске институционалне одлуке. Овај приступ доводи у питање класичну економску дихотомију између *дискриминације засноване на укусу* и *статистичке дискриминације*, показујући да се многе неједнакости не могу објаснити искључиво личним анимозитетом или непотпуним информацијама. Уместо тога, организациони механизми контроле приступа, ефекти друштвених мрежа и бирократске рутине често производе неједнаке исходе чак и онда када актери себе доживљавају као неутралне.

Посебно је значајно што савремена теорија све чешће дискриминацију концептуализује као системску, а не епизодичну појаву. Reskin (2012) предлаже системску перспективу, тврдећи да су неједнакости у различитим областима – становању, запошљавању, образовању, здравству, кредитирању и кривичном правосуђу – међусобно повезане и да чине интегрисану структуру кумулативних предности и недостатака. У оквиру таквог система, неједнакост у једној сфери производи недостатке у другим сферама, стварајући повратне механизме који дугорочно одржавају групне неједнакости.

Емпиријска истраживања показују како ови теоријски механизми функционишу у пракси. Истраживања интеграције избеглица указују на то да се дискриминација често испољава у свакодневним интеракцијама са послодавцима, станодавцима и институцијама. На пример, студије избегличких заједница показују значајан ниво дискриминације при запошљавању и социјалне искључености чак и у срединама у којима постоје формалне правне гаранције (Fozdar & Torezani, 2008).

Сагледане заједно, ове перспективе указују на неколико аналитичких принципа релевантних за ово истраживање. Прво, дискриминацију треба разумети као структурну, институционалну и кумулативну појаву, а не као епизодичну или искључиво међуљудску (Reskin, 2012; Small & Pager, 2020). Друго, правна једнакост у поступању не гарантује суштинску укљученост, јер формално неутрална правила могу репродуковати

неједнакост (Collins, 2003). Треће, вишеструки и међусобно испреплетани идентитети – раса, религија и мигрантски статус – повећавају рањивост и захтевају анализу која превазилази једнокатегоријске оквире (Mercat-Bruns, 2016). Коначно, дискриминација је често уграђена у организационе и политичке праксе, а не само у отворено испољено непријатељство (Small & Pager, 2020; Acim, 2019).

4. Верска мржња према избеглицама и мигрантима: компаративне студије случаја

Порастнепријатељствапремамуслиманскимизбеглицамаусавременим западним друштвима не може се објаснити искључиво епизодичном ксенофобијом или изолованим политичким радикализмом. Напротив, савремена литература све више концептуализује антимуслиманску дискриминацију као структурни и дискурзивни феномен уграђен у политичку реторику, медијске представе и институционалне праксе. Исламофобија, у том смислу, не функционише само као предрасуда, већ као систематски облик расијализације кроз који се муслимани представљају као културно некомпатибилни, друштвено опасни и политички сумњиви (Acim, 2019). Приписивањем статичних и негативних карактеристика читавој верској групи, овај процес легитимише искључивање и обезбеђује морално оправдање за дискриминаторне политике.

Све већи број истраживања показује да је исламофобија директно повезана са управљањем миграцијама. Избеглице, посебно оне које долазе из већински муслиманских региона, све чешће се представљају као безбедносне претње, а не као носиоци права. Ова секуритизација претвара хуманитарну заштиту у питање националне безбедности, чиме се нормализују рестриктивне политике и непријатељски јавни дискурс (Watson, 2009). Као последица тога, дискриминација није ограничена само на међуљудско непријатељство, већ постаје институционализована унутар правних и административних оквира.

4.1. Немачка

Немачка представља један од најјаснијих европских примера ове динамике. Након избегличког таласа 2015–2016. године, земља је примила највећи број тражилаца азила унутар Европске уније. Иако је таква политика била заснована на уставним принципима људског достојанства и међународним обавезама заштите, изазвала је снажан отпор десничарских

политичких актера. Покрети као што су Alternative für Deutschland и PEGIDA систематски су представљали муслиманске избеглице као носиоце *исламизације* и културне ерозије, приказујући ислам као суштински неспојив са немачким уставним поретком (Rommel, 2017).

Емпиријски подаци додатно указују на друштвену нормализацију антимуслиманских ставова у Немачкој. Извештаји Европске комисије против расизма и нетолеранције и Агенције Европске уније за основна права (European Union Agency for Fundamental Rights, FRA, 2020) бележе континуирани пораст антимуслиманског непријатељства, дискриминаторне реторике и инцидената из мржње у више европских држава. Извештаји Европске комисије против расизма и нетолеранције (ECRI) додатно документују пораст злочина из мржње према муслиманима и дискриминаторне реторике у периоду након миграционе кризе 2015. године.

Немачка Савезна агенција за борбу против дискриминације такође је упозорила да се особе које се перципирају као муслимани често суочавају са неједнаким третманом у области запошљавања, становања и приступа услугама. Ови налази потврђују став да дискриминација превазилази изоловане екстремистичке инциденте и све више утиче на институционалне и свакодневне друштвене односе.

Подаци о јавном мњењу указују на нормализацију оваквих наратива. Истраживања показују да значајан део немачког становништва ислам доживљава као претњу националном идентитету и доводи у питање припадност муслимана немачком друштву (Alaverdov, 2020; Reuters, 2016). На институционалном нивоу, овакви ставови поклопили су се са повећаним бројем депортација и строжим азилним процедурама, за које критичари тврде да су у супротности са уставним гаранцијама живота, достојанства и слободе вероисповести (Selipsky, 2019). European Commission against Racism and Intolerance више пута је упозоравала да тривијализација крајње десничарских идеологија корелира са растом злочина из мржње према муслиманима и насилних инцидената (Council of Europe, 2020).

4.2. Компаративни обрасци изван Немачке

Важно је нагласити да Немачка није изолован случај. Слични процеси могу се уочити и у другим западним демократијама, што указује да верска мржња према избеглицама одражава шире транснационалне трендове, а не специфичне националне аномалије.

У Аустралији, истраживања о положају избеглица показују да се дискриминација доживљава као рутински део свакодневног живота. Подаци из анкета показују да се избеглице често суочавају са неједнаким третманом у области запошљавања и друштвених интеракција, при чему је готово половина испитаника пријавила дискриминацију на тржишту рада. Ови налази показују како се стигматизација претвара у материјалну искљученост, ограничавајући могућности економске интеграције. Упркос формалним антидискриминационим гаранцијама, негативни ставови јавности према тражиоцима азила – посебно онима који се перципирају као муслимани – настављају да обликују институционалне исходе. Истраживање које су спровели Fozdar и Torezani (2008) показало је да су многе избеглице у Аустралији пријавиле искуства дискриминације у области запошљавања, становања и свакодневних интеракција. Скоро половина испитаника сматрала је дискриминацију на тржишту рада значајном препреком интеграцији, док су многи описивали осећај социјалне искључености и стигматизације повезане са верским или етничким идентитетом.

Ови налази посебно су значајни јер показују да формалне правне гаранције саме по себи не уклањају структурне баријере које погађају избеглице и мигранте. Напротив, дискриминација се често одржава кроз неформалне институционалне праксе и негативне друштвене перцепције.

У Сједињеним Америчким Државама, веза између исламофобије и избегличке политике још је израженија. Антимуслиманске организације и мреже заговарале су тезу да муслиманске миграције представљају ризик по националну безбедност, повезујући избеглице са тероризмом или такозваним цивилизацијским џихадом. Ови наративи директно су утицали на политичке одлуке, кулминирајући извршним мерама као што су забране путовања усмерене према државама са већински муслиманским становништвом и драстично смањење броја примљених избеглица (Watson, 2009). Анализе федералне праксе такође показују да надзор, екстремна провера и селективне граничне контроле несразмерно погађају муслиманске заједнице, уграђујући религијску сумњу у административни апарат државе.

На културном нивоу, исламофобија се додатно појачава посредством медија и дигиталних екосистема. Истраживања маргиналних друштвених мрежа показују да велики обим онлајн садржаја представља ислам у погрдном или завереничком контексту, често повезујући муслимане са насиљем, демографском заменом или моралним пропадањем.

У свим овим контекстима могу се уочити слични механизми. Прво, избеглице се симболички конструишу као претње безбедности или културној кохезији. Друго, такве конструкције оправдавају социјалну и економску искљученост, укључујући дискриминацију на тржишту рада и ограничен приступ услугама. Треће, политички актери мобилишу демографске и цивилизацијске страхове ради стицања изборне подршке. Коначно, ови наративи могу се претворити у рестриктивне законе или административне праксе које институционализују неједнак третман. Научници овај образац описују као трансформацију исламофобије у антимуслимански расизам, при чему доминантна група стабилизује своју моћ означавајући верску мањину као жртвеног јарца (Acim, 2019).

Сагледани заједно, примери Немачке, Сједињених Америчких Држава и Аустралије показују да подстицање верске мржње према муслиманским избеглицама није епизодична, већ системска појава. Иако правни оквири, као што су уставне гаранције, антидискриминациони закони и међународне конвенције о избеглицама, формално штите права, ови механизми често не успевају да спрече искљученост онда када политички и друштвени наративи читаве заједнице представљају као сумњиве. Сходно томе, борба против дискриминације захтева више од формалног усклађивања са међународним стандардима. Она подразумева суочавање са самим дискурзивним основама исламофобије – односно са наративима који муслимански идентитет изједначавају са опасношћу. Без преиспитивања ових конструкција, правна заштита остаје у великој мери симболична.

5. Заштита миграната од говора мржње и дискриминације

Заштита миграната и избеглица од говора мржње и дискриминаторног изражавања представља једну од најспорнијих дилема савременог права људских права. С једне стране, слобода изражавања широко се сматра темељем демократских друштава и ужива снажну уставну и међународноправну заштиту. С друге стране, државе су истовремено обавезне да штите једнакост, достојанство и безбедност рањивих група, укључујући мигранте и верске мањине. Настала тензија није само теоријска нити изузетна појава; напротив, она се налази у самој структуралној основи савремених уставних поредака, у којима се интереси слободе говора често сударају са интересима једнакости и заштите од непријатељства и искључености.

Члан 21 Повеље Европске уније о основним правима (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000) изричито забрањује дискриминацију по основу религије, етничког порекла или мањинског статуса, чиме се додатно учвршћују шири европски антидискриминациони стандарди. Комитет за људска права (Human Rights Committee) је у Општем коментару бр. 34 нагласио да слобода изражавања носи посебне дужности и одговорности, нарочито у ситуацијама када говор може подстаћи дискриминацију, непријатељство или насиље према рањивим групама. У оквиру антидискриминационог права Европске уније, Директива о расној једнакости (2000/43/EC) и Директива о једнакости у запошљавању (2000/78/EC) успостављају минималне стандарде заштите од неједнаког поступања у области рада и друштвеног живота.

Из перспективе класичног тумачења Првог амандмана у Сједињеним Америчким Државама, чак и изразито увредљив или говор мржње ужива широку заштиту. Како истиче Juhan (2012), америчка уставноправна доктрина историјски је штитила широк спектар увредљивог, вулгарног или екстремистичког говора, полазећи од претпоставке да држава не сме прописивати идеолошку ортодоксију нити ограничавати изражавање само зато што је увредљиво. Овако широко постављена заштита оправдава се страхом од дискриминације по основу ставова и прекомерног мешања државе у слободу изражавања. Међутим, такав приступ ствара парадокс: говор који је формално заштићен може истовремено производити окружења застрашивања и искључености која подривају стварно учешће циљаних група у друштву. Juhan стога указује на проблем *непријатељског говорног окружења*, у којем заштићени говор кумулативно делује тако да ограничава практичну слободу и једнакост лица која су му изложена.

Критичка правна теорија додатно доводи у питање тезу да неограничена слобода говора заиста служи демократској једнакости. Delgado (1982) сматра да апсолутне доктрине слободе говора често игноришу стварна искуства потчињених група, за које расистички или мизогини говор не представља апстрактно мишљење, већ средство застрашивања и друштвене контроле. Из ове перспективе, заштита говора мржње без обзира на његове последице може учврстити, а не довести у питање постојеће друштвене хијерархије.

Судска пракса има значајну улогу у дефинисању равнотеже између слободе изражавања и заштите од верске мржње. Европски суд за људска права доследно истиче да слобода изражавања представља један од темеља демократског друштва, али да може бити подвргнута ограничењима када говор подстиче нетолеранцију, мржњу или насиље.

У предмету Norwood v. United Kingdom (представка бр. 23131/03, одлука од 16. новембра 2004. године) Суд је разматрао представку поводом антимуслиманског јавног изражавања након напада 11. септембра. Подносилац представке истакао је плакат са приказом кула близнакиња у пламену и натписом Islam out of Britain – Protect the British People. Суд је представку прогласио недопуштеном, сматрајући да такав говор представља општи и жестоки напад на једну верску групу, неспојив са вредностима Конвенције. Слично томе, у предмету Garaudy v. France (представка бр. 65831/01, одлука од 24. јуна 2003. године) Суд је поновио да изражавања усмерена на подстицање мржње или подривање права других не уживају неограничену заштиту према члану 10 Европске конвенције о људским правима (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950). Суд је нагласио да толеранција и поштовање једнаког достојанства свих људских бића представљају основу демократског друштва.

Судска пракса такође показује да државе имају позитивне обавезе у борби против дискриминаторног поступања. У предмету Nachova and Others v. Bulgaria (представке бр. 43577/98 и 43579/98, пресуда од 6. јула 2005. године) Суд је истакао дужност националних власти да испитају могуће дискриминаторне мотиве који стоје иза аката насиља и институционалних злоупотреба. Иако се овај случај односио на етничку дискриминацију, његови принципи од великог су значаја за разумевање обавеза држава у погледу верске мржње и антимуслиманске дискриминације.

На међународном нивоу, Комитет за људска права више пута је тумачио члан 20 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966) као обавезу држава да забране заговарање верске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље. Рабатски план акције (2013), усвојен у оквиру система Уједињених нација, додатно утврђује критеријуме за разликовање заштићеног говора од незаконитог подстицања. Право људских права настоји да помири ове супротстављене вредности путем пажљиво одмерених ограничења. Међународни пакт о грађанским и политичким правима (ICCPR) у члану 19 признаје слободу изражавања, али истовремено дозвољава ограничења неопходна ради заштите права и угледа других, док члан 20 изричито обавезује државе да забране заговарање националне, расне или верске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље (Ghanea, 2013). Овај двоструки оквир показује да слобода

говора није апсолутна, већ функционише у систему посебних дужности и одговорности, нарочито онда када изражавање угрожава безбедност или достојанство рањивих заједница.

Сагледане заједно, ове перспективе показују да се заштита мигранта од говора мржње не може свести на бинарни избор између цензуре и неограничене слободе говора. Савремена правна теорија све више усваја контекстуални приступ осетљив на штету коју говор може произвести. Слобода изражавања остаје фундаментално право, али коегзистира са обавезом заштите достојанства, једнакости и друштвене кохезије. За мигранте и избеглице ова равнотежа има посебан значај. Као новопридошле групе које често немају политичку моћ, језичку компетенцију или друштвени капитал, они су несразмерно изложени стигматизујућим наративима који их представљају као претње или аутсајдере. Говор мржње усмерен ка овим групама не вређа само симболички; он може отежати интеграцију, ограничити приступ запошљавању или становању и створити друштвену климу погодну за насиље.

Говор мржње угрожава демократске вредности, друштвену стабилност и мир. Његово спречавање неопходно је у свим фазама, јер може довести до оружаних сукоба, злочина, терористичких аката, насиља над женама и других тешких кршења људских права, као и угрозити мирна, инклузивна и праведна друштва. У мају 2019. године објављен је Стратешки план Уједињених нација за борбу против говора мржње, који указује на алармантан талас ксенофобије, расизма и нетолеранције широм света. Друштвене мреже и други облици комуникације све чешће се користе као платформе за ширење нетолеранције.

Извештај Агенције Европске уније за основна права из 2020. године наводи да је за многе криминализација увреде верских осећања у директном сукобу са основном улогом слободе изражавања, која може бити ограничена само у изузетним случајевима, без обзира на то да ли је такво изражавање способно да изазове увреду, огорчење или узнемиреност (FRA, 2020). Због тога су неке државе уклониле ограничења у погледу изражавања о религији или уверењима, посебно укидањем закона о богохуљењу, што је, према појединим ауторима, представљало озбиљну грешку јер је омогућило већу слободу говора мржње и додатно отежало положај мигранта који су се већ налазили у веома тешкој ситуацији. Такође је важно указати на приступ појединих држава које сматрају да одређени ставови могу бити толико увредљиви или мизантропски да их је неопходно сузбити. Нажалост, постоје

бројни докази да случајеви верске и етничке дискриминације, насиља и негативног стереотипизовања настављају да расту широм света. Државе се подстичу да предузму ефикасне мере против лица која позивају на насиље, непријатељство и дискриминацију или, како се наводи у релевантним резолуцијама, да испуне своје обавезе из међународног права људских права у борби против оваквих појава. Исти документ позива државе да предузму одговарајуће мере ради криминализације подстицања на непосредно насиље засновано на религији или уверењу (UNHCR, 2014).

6. Закључак

Овај рад имао је за циљ да испита однос између верске мржње, дискриминације и заштите муслиманских избеглица у савременим демократским друштвима. Иако савремени правни системи формално признају слободу вероисповести, једнакост и заштиту избеглица као темељне принципе људских права, анализа показује постојање трајног и забрињавајућег јаза између нормативних гаранција и стварности свакодневног живота. Искуства многих миграната показују да правно признање само по себи не доводи аутоматски до суштинске заштите или друштвене укључености.

Кроз теоријске, емпиријске и правне аспекте разматране у овом истраживању, дискриминација се не појављује као повремено одступање од демократских стандарда, већ као структурни и системски феномен. Уместо да се испољава искључиво кроз изоловане акте предрасуда, искљученост често делује посредством рутинских институционалних пракси, јавног дискурса и политичких наратива који постепено нормализују сумњу према одређеним заједницама. У таквом контексту, муслиманске избеглице не посматрају се само као лица којима је потребна заштита, већ се често представљају као културне, демографске или безбедносне претње. Овакво представљање трансформише рањивост у терет и редефинише хуманитарну заштиту као питање националне безбедности.

Компаративне студије случаја показују да ови процеси нису ограничени на један национални контекст. Искуство Немачке након избегличког таласа, секуритизован приступ управљању миграцијама у Сједињеним Америчким Државама и обрасци свакодневне дискриминације забележени у Аустралији откривају упадљиве сличности упркос различитим правним традицијама. У сваком од ових контекста,

јавна реторика, медијски наративи и политички избори делују заједно у стварању окружења у којем се избеглице суочавају са препрекама у области запошљавања, становања и пуног учешћа у друштвеном животу. Понављање ових образаца указује да верско непријатељство према мигрантима није аномалија, већ део шире транснационалне логике искључивања која прати савремене миграционе политике.

Сагледани у целини, налази овог истраживања указују да ефикасна заштита миграната захтева вишедимензионалан приступ. Правне забране дискриминације и подстицања мржње јесу неопходне, али нису довољне. Оне морају бити праћене институционалном одговорношћу, инклузивним интеграционим политикама, одговорним политичким лидерством и континуираним напорима усмереним на супротстављање стигматизујућим наративима у традиционалним и дигиталним медијима. Без суочавања са структурним и дискурзивним основама непријатељства, формалне гаранције ризикују да остану искључиво симболичне.

Поред тога, нормализација непријатељске реторике има дугорочне последице које превазилазе индивидуалну штету. Јавни дискурс који мигранте упорно повезује са опасношћу или некомпатибилношћу преобликује колективне перцепције и постепено снижава праг прихватљивости рестриктивних мера. Оно што почиње као симболичка стигматизација може се временом развити у административне препреке, појачан надзор или смањен приступ заштити. На тај начин, језик претходи политици. Кумулативни ефекат ових процеса огледа се у постепеном сужавању моралног и правног простора унутар којег се избеглице препознају као носиоци права.

Налази овог истраживања такође указују да се заштита не може ослањати искључиво на реактивну примену права. Судови и кривичноправне санкције имају важну улогу, али делују тек након што је штета већ настала. Подједнако су значајне превентивне стратегије, као што су образовање, дијалог у заједници, инклузивна јавна комуникација и једнак приступ социјалним услугама. Интеграционе политике које подстичу свакодневну интеракцију између новопридошлих и друштва пријема могу умањити страх и дезинформације које често подстичу непријатељство. У том смислу, друштвена кохезија и правна заштита не треба да се посматрају као супротстављени, већ као међусобно повезани и узајамно ојачавајући циљеви.

Изјава о сукобу интереса

Аутори изјављују да не постоји сукоб интереса.

Доприноси аутора
Концептуализација, А. Е., Г. М. и Б., М.; методологија, А. Е., Г. М. и Б., М.; анализа и израда првобитне верзије рада, А. Е., Г. М. и Б., М.; преглед и уређивање рукописа А. Е., Г. М. и Б., М.; Сви аутори су прочитали и одобрили коначну верзију.

Финансирање
Ово истраживање није добило екстерно финансирање.

Изјава о доступности података
Изворни прилози представљени у истраживању садржани су у раду. Додатна питања могу се упутити аутору за кореспонденцију.

Информисани пристанак за учешће у истраживању / Изјава институционалног етичког одбора
Није примењиво.

Alaverdov Emilia Professor
Georgian Technical University, Faculty of Law and International Relations, Tbilisi, Georgia

Gurgenidze Miranda
Georgian Technical University, Faculty of Law and International Relations, Tbilisi, Georgia

Bošković Milica
University Union – Nikola Tesla, Faculty of Diplomacy and Security (FDB), Belgrade, Serbia

DISCRIMINATION AND HATE SPEECH AGAINST MUSLIM REFUGEES – LEGISLATION AND PRACTICE

ABSTRACT: This paper examines discrimination and hate speech directed at Muslim refugees in contemporary democratic societies, with particular focus on the gap between formally guaranteed human rights and their actual implementation in practice. Although international and national legal

frameworks guarantee freedom of religion, equality, and refugee protection, Muslim migrants increasingly experience stigmatization, exclusion, and hostility in everyday social, political, and institutional contexts. The study proceeds from the premise that these phenomena should not be understood as isolated prejudice or sporadic xenophobia, but rather as a structural and systemic phenomenon embedded in political discourse, media narratives, and administrative practices. Drawing on interdisciplinary theoretical perspectives from law and sociology, the research conceptualizes discrimination as cumulative, institutional, and intersectional, operating through both direct and indirect mechanisms. Using qualitative methods—including content and discourse analysis, comparative case studies, and secondary empirical data—the paper analyzes developments in Germany, the United States, and Australia to identify recurring patterns of migration securitization, labor market exclusion, and symbolic stigmatization of Muslim refugees. Particular attention is devoted to the role of hate speech and digital platforms in normalizing hostility and legitimizing restrictive migration policies.

Keywords: *discrimination, hate speech, Islamophobia, migration management, human rights protection.*

Литература

1. Acim, R. (2019). Islamophobia, racism and the vilification of the Muslim diaspora. *Islamophobia Studies Journal*, *5*(1), pp. 26–44. DOI: https://doi.org/10.13169/islastudj.5.1.0026
2. Alaverdov, E. (2020). Anti-Islamic discourse in modern Europe In: Alaverdov, E. Yıldırım-Şahin, E., & Dobreva, J. (eds.), *Geopolitics, discrimination, gender & immigration* (pp. 35–52). London: IJOPEC Publication
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000). *Official Journal of the European Communities*, C 364, 1–22
4. Collins, H. (2003). Discrimination, equality and social inclusion. *The Modern Law Review*, *66*(1), pp. 16–43. DOI: https://doi.org/10.1111/1468-2230.6601002
5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950). Council of Europe, European Treaty Series No. 5
6. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Official Journal of the European Communities*, L 180, 22–26

7. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. Official Journal of the European Communities, L 303, 16–22
8. Council of Europe. (2020). Annual report on ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2019. European Commission against Racism and Intolerance
9. Delgado, R. (1982). Words that wound: A tort action for racial insults, epithets, and name-calling. *Harvard Civil Rights–Civil Liberties Law Review*, *17*, pp. 133–181
10. European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). Fundamental rights report 2020. Publications Office of the European Union
11. Fozdar, F., & Torezani, S. (2008). Discrimination and well-being: Perceptions of refugees in Western Australia. *International Migration Review*, *42*(1), pp. 30–63. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2007.00113.x
12. Ghanea, N. (2013). Intersectionality and the spectrum of racist hate speech: Proposals to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Human Rights Quarterly*, *35*(4), pp. 935–954
13. Human Rights Committee. (2011). General Comment No. 34: Article 19—Freedoms of opinion and expression (CCPR/C/GC/34). United Nations
14. Juhan, S. C. (2012). Free speech, hate speech, and the hostile speech environment. *Virginia Law Review*, *98*(8), pp. 1577–1620
15. Mercat-Bruns, M. (2016). *Discrimination at work: Comparing European, French, and American law*. Oakland: University of California Press
16. Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). Training against hate crimes for law enforcement. Приступљено 22. 1. 2026 https://www.osce.org/odihr/tahcle
17. Radcliffe Richards, J. R., & Lucas, J. R. (1985). *Discrimination*. Oxford: Basil Blackwell
18. Reskin, B. (2012). The race discrimination system. *Annual Review of Sociology*, *38*, pp. 17–35. DOI: https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071811-145508
19. Reuters. (2016, May 5). 'Islam does not belong in Germany,' 60% agree with AfD. Reuters
20. Rommel, I. (2017). 'We are the people': Refugee 'crisis' and the drag-effects of social habitus in German society. *Historical Social Research*, *42*(4), pp. 133–154. DOI: https://doi.org/10.12759/hsr.42.2017.4.133-154

21. Selipsky, R. (2019, April 21). *Anti-refugee sentiment in Germany*. Democratic Erosion Consortium. Приступљено 22. 1. 2026 https://democratic-erosion.org/2019/04/21/democratic-erosion-and-anti-refugee-sentiment-in-germany-by-ruth-selipsky/
22. Small, M. L., & Pager, D. (2020). Sociological perspectives on racial discrimination. Journal of Economic Perspectives, *34*(2), pp. 49–67. DOI: https://doi.org/10.1257/jep.34.2.49
23. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights (General Assembly Resolution 217 A (III))
24. United Nations. (1951). Convention relating to the status of refugees (United Nations Treaty Series, Vol. 189, No. 2545)
25. United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights (General Assembly Resolution 2200A (XXI))
26. United Nations. (1967). Protocol relating to the status of refugees (United Nations Treaty Series, Vol. 606, No. 8791)
27. United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2014). *Developing national action plans against racial discrimination: A practical guide*
28. United Nations. (1992). Declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities (General Assembly Resolution 47/135)
29. United Nations Human Rights Council. (2011). Resolution 16/18: Combating intolerance, negative stereotyping and stigmatization of, and discrimination, incitement to violence and violence against, persons based on religion or belief (A/HRC/RES/16/18)
30. United Nations Human Rights Council. (2013). Rabat Plan of Action (A/HRC/22/17/Add.4, appendix).
31. Watson, S. D. (2009). *The securitization of humanitarian migration: Digging moats and sinking boats*. London: Routledge